

Олександр ДЕМЧЕНКО

аспірант,
Тернопільський національний економічний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Демченко, О. Особливості використання земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств / Олександр Демченко // Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Том 2. – № 1. – С. 188-194. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті досліджуються особливості використання земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств. В результаті дослідження доведено, що зміни в структурі сільськогосподарських угідь викликані, з одного боку, зменшенням прибутковості вирощування цукрових буряків та появою сильних іноземних виробників цукру, а з іншого високою прибутковістю виробництва соняшнику та стійким попитом на нього. Майже не змінилися розміри посівних площ картоплі та овоче-баштанних культур. Це пов'язано з тим, що ці культури підприємства не реалізують, а використовують лише для задоволення внутрішніх потреб.

Ключові слова: ресурсний потенціал; використання земельних ресурсів; ґрунти; агротехнічні заходи.

Oleksandr DEMCHENKO

PhD Student,
Ternopil National Economic University

**PECULIARITIES OF USE OF AGRARIAN ENTERPRISES LAND AND RESOURCE
POTENTIAL**

Abstract

The article deals with the peculiarities of the use of agrarian enterprises land and resource potential. It has been proved that changes in the structure of agricultural lands are caused, on the one hand, by a decrease in the profitability of sugar beet cultivation and the emergence of strong foreign producers of sugar. The other reason is a high profitability of sunflower seed production and stable demand for it. The size of the sown areas of potatoes and vegetables and melons has remained almost unchanged. This is due to the fact that these crops are not implemented by the enterprises. They are used only to meet internal needs.

Keywords: resource potential; use of land resources; soils; agro-technical measures.

JEL classification: Q51; Q15

Вступ

Основа природно-ресурсного комплексу України – потенціал земельних ресурсів. Земля в сільському господарстві це і предмет праці, і засіб праці, і основний засіб виробництва. Землі сільськогосподарського призначення – первісне джерело будь-якого багатства суспільства, тим більше в нашій країні, адже Україна володіє одними з найкращих чорноземів у світі (2/3 орних земель). За даними ООН, українська земля має змогу повноцінно годувати 100 млн. чоловік.

Науково-технічний прогрес і раціональне використання землі та її надр знаходяться у прямому зв'язку: чим вищий рівень технічного оснащення сільського господарства, мінерального і паливно-енергетичного, комплексів, тим повніша віддача кожного гектара ріллі, вище коефіцієнт залучення у виробництві вже відпрацьованих запасів корисних копалин, повніша віддача капітальних вкладень у природоємні галузі народного господарства, ефективніша виробнича діяльність щодо охорони ґрунтового покриття Землі.

Для України характерний високий рівень сільськогосподарського освоєння території. Найвищий рівень мають аграрні формування західних і центральних областей та Придніпров'я. В аграрних підприємствах Степової і Лісостепової агрокліматичних зон рівень розораності сільськогосподарських угідь перевищує 70 %. Одним з наслідків цього є зростання ерозійних процесів, частка яких перевищує третину загальної площі ріллі. Безумовно, така ситуація потребує радикальних заходів щодо зниження частки еродованих земель. В Україні є значні територіальні відмінності в землезабезпеченні населення.

За роки земельної реформи і трансформації форм власності в сільському господарстві відбулося істотне зниження рівня використання земель, катастрофічно погіршується екологічний стан земельних ресурсів, що суперечить вимогам сталого розвитку землекористування. Земельні перетворення проводились і проводяться без кардинальної зміни економічних і виробничих відносин, без детального правового, економічного та екологічного обґрунтування рішень. Тому на рівні держави невідкладними є здійснення заходів щодо охорони земель, картографування земельних угідь, ґрунтових обстежень, визначення територій техногенного забруднення земель.

Мета статті

Метою цієї статті є дослідження особливостей використання земельно-ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу

Ресурсний потенціал аграрного підприємства – це сукупність матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових ресурсів, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства. Одним із складових елементів ресурсного потенціалу є земля. Вона активно впливає на процес виробництва, є його найважливішим складовим елементом, базою для органічного поєднання інших виробничих ресурсів. Рівень ресурсного потенціалу залежить не тільки від розміру і структури сільськогосподарських угідь, але й, в значній мірі, від економічної родючості землі, яка залучається до виробничого процесу. В той же час вона вимагає особливого підходу до організації її використання, оскільки маючи обмежені розміри, є предметом конкуренції різних галузей господарського комплексу.

Більш детальний аналіз ресурсно-земельного потенціалу проведений на основі

аграрних підприємств Вінницької області. В цілому сільськогосподарські угіддя Вінницької області характеризуються високим рівнем розораності. Питома вага ріллі в структурі угідь складає 81,4 %. Структурно-динамічний аналіз посівних площ аграрних підприємств за 2012-2016 рр., показав що основну частину в ній займають посіви зернових і зернобобових культур. Так, протягом досліджуваного періоду питома вага їх зросла з 58,3 % до 60,4 %. Це пов'язано із стійким попитом саме на зерно. У структурі площ посіву зернових і зернобобових культур найбільші площі займають посіви озимої пшениці, кукурудзи на зерно та ярого ячменю. Суттєво збільшилася посівна площа сояшнику (на 16,0 %) за одночасного зменшення посівів цукрового буряку. Такі зміни викликані, з одного боку, зменшенням прибутковості вирощування цукрових буряків та появою сильних іноземних виробників цукру, а з іншого високою прибутковістю виробництва сояшнику та стійким попитом на нього. Майже не змінилися розміри посівних площ картоплі та овоче-баштанних культур. Це пов'язано з тим, що ці культури підприємства не реалізують, а використовують лише для задоволення внутрішніх потреб.

Природно-кліматичні умови Вінницької області забезпечують потенційну урожайність озимих зернових 50 центнерів з 1 га, ярих – 45, зернобобових – 40, кукурудзи на зерно – 60, цукрових буряків – 402. Однак, фактична урожайність основних сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств області за 2012-2016 рр. в середньому становила: зернових і зернобобових – 33,2 ц / га, кукурудзи – 42,9, цукрових буряків 325,8 ц / га. Отже, природний потенціал земельних ресурсів не використовувався в повній мірі.

Досягнення стратегічних цілей аграрного підприємства в майбутньому вже сьогодні потребують рішень щодо залучення необхідних ресурсів. Формування ресурсного потенціалу аграрного підприємства – це виявлення стратегічних можливостей та ресурсів, здатних підвищити конкурентоспроможність аграрного підприємства; визначення резервів потенціалу. Майбутнє завжди невизначене, тому витрачання ресурсів завжди супроводжується тим чи іншим рівнем ризику. Розробляючи ресурсні стратегії, треба обґрунтовувати можливий та допустимий рівні ризику, що його бере на себе керівництво за використання ресурсів із максимально можливою віддачею.

Рівень розвитку аграрних підприємств Вінницької області, їх економіки, фінансового стану, значною мірою залежить від наявності, якісного складу та рівня їх забезпеченості ресурсним потенціалом. До останнього входять земельні, трудові, фінансові ресурси, основні і оборотні засоби виробництва. Кожна складова ресурсного потенціалу аграрного підприємства має певні особливості в проведенні їх аналізу. Земля – основний і незамінний ресурс сільськогосподарського виробництва, одна з найважливіших складових ресурсного потенціалу аграрних формувань, який, крім землі, включає трудові ресурси, основні та оборотні засоби. Наявний ресурсний потенціал, якісні його параметри та раціональне поєднання в процесі господарської діяльності є вихідною передумовою виробництва конкурентоспроможної продукції. У табл. 1 проаналізуємо динаміку земельно-ресурсного потенціалу Вінницької області за останні три роки.

Дані табл. 1 свідчать про покращення ефективності використання ресурсного потенціалу в господарствах області. Зокрема, у 2016 р. в порівнянні з 2014 р. в досліджуваному регіоні збільшились розміри одержаної валової продукції та чистого прибутку в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Велике значення для нормального розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області має правильно обґрунтована структура посівних площ. В першу

чергу вона впливає на культуру землеробства і на його інтенсивність. Динаміку розміру посівних площ основних сільськогосподарських культур в досліджуваному регіоні та їх структуру, яка відображає специфіку регіональної системи землеробства розглянемо у табл. 2.

Розрахунки, проведені в табл. 2 свідчать, що у 2016 р. загальна посівна площа сільськогосподарських культур в усіх категоріях господарств становила 797,5 тис. га, що на 19,2 тис. га (на 2,5 %) більше, ніж у 2015 р.

Таблиця 1. Аналіз земельно-ресурсного потенціалу Вінницької області та ефективність його використання*

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+,-) 2016 р до 2014 р.
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	1048,7	1048,4	1048,2	- 0,5
в т. ч. рілля	854,1	854,3	855,0	+ 0,9
Посівна площа, тис. га	760,3	778,3	797,5	+ 37,2
Валова продукція сільського господарства, млн. грн.	5825,6	7295,0	7949,3	+ 2123,7
Чистий прибуток, збиток, млн. грн.	637,5	1005,2	790,3	+ 152,8
Коефіцієнт розораності	0,81	0,81	0,81	-
Відсоток посівної площі від площі землі в обробітку	89,0	91,1	93,3	+ 4,3
Одержано в розрахунку на 100 с. г угідь:				
валової продукції, тис. грн.	555,5	695,5	758,4	+ 202,9
чистого прибутку, тис. грн.	60,8	95,9	75,4	+ 14,6

Таблиця 2. Динаміка складу і структури посівних площ сільськогосподарських культур у Вінницькій області (господарства всіх категорій)*

Роки	Загальна посівна площа		в тому числі							
			зернові та зернобобові культури		технічні культури		картопля і овоче- баштанні культури		кормові культури	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
2014	760,3	100,0	465,9	61,3	158,1	20,8	67,1	8,8	69,2	9,1
2015	778,3	100,0	468,9	60,3	165,3	21,2	77,0	9,9	67,1	8,6
2016	797,5	100,0	505,0	63,3	147,3	18,6	77,0	9,6	68,2	8,5

Розвиток сільськогосподарського виробництва пов'язаний з нарощуванням технічного потенціалу аграрних підприємств. Проте через значне подорожчання техніки, палива, запасних частин, ремонтних матеріалів, послуг ремонтних підприємств спостерігаємо різке підвищення експлуатаційних витрат на роботу техніки. Одночасно відбувається значний розрив між цінами на сільськогосподарську продукцію і техніку для села. Перед підприємством виникають питання, як за умов, що

склалися, не знизити рівень механізації технологічних процесів та господарських робіт, і як при цьому знизити витрати на одиницю виконаної роботи.

У Вінницькій області переважають сільськогосподарські землі, що знаходяться під ріллею, тобто використовуються для посіву та вирощування сільськогосподарських культур. Доля таких земель від загальної кількості сільськогосподарських угідь близько 81,8 % в цілому по області. Це свідчить про значний агроресурсний потенціал області. Незначний, відсоток земель припадає на багаторічні насадження – 1,3 %, тобто на землі під виноградниками садами та інші багаторічні насадження. Майже однакову кількість займають в області сіножаті та пасовища – близько 8 %. Серед показників, що найчастіше використовуються для оцінки результатів діяльності аграрних підприємств, можна виділити вартість валової, товарної та кінцевої продукції, а також валовий та чистий дохід.

Проблема вибору показників кінцевих результатів виробництва має найбільш практичне значення не тільки на макрорівні, але й на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, оскільки результатами такого вибору в першу чергу визначається показник, що відображає результати господарської діяльності.

Усіма категоріями господарств області в 2016 р. вироблено 3644,7 тис. т зернових та зернобобових культур, що на 27,9 % менше, ніж у 2014 р. У середньому з 1 га одержано зернових та зернобобових культур по 38,9 ц (у 2010 р. – по 51,6 ц). Сільськогосподарськими підприємствами вироблено 2958,5 тис. т зерна, що на 31,7 % менше, ніж у 2014 р., господарствами населення – 686,2 тис. т (на 5,1 % менше). Середня урожайність зернових та зернобобових культур в аграрних підприємствах (39,9 ц з 1 га) була на 4,9 ц вищою, ніж у господарствах населення.

Загальний валовий збір пшениці в 2016 р. становив 651,7 тис. т (на 37,1 % менше, ніж у 2014 р.), у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 540,2 тис. т (на 38,1 %), господарствах населення – 111,5 тис. т (на 31,8 %). У 2016 р. порівняно з 2014 роком одержано на 27,3 % менше врожаю кукурудзи на зерно. Аграрними підприємствами зібрано 2155,2 тис. т кукурудзи на зерно (84,6 % загального виробництва), що на 31,6 % менше, ніж у 2014 р., господарствами населення – 392,0 тис. т (на 11,1 % більше). Виробництво цукрових буряків (фабричних) становило 2894,9 тис. т і порівняно з 2014 р. збільшилося на 9,1 % за рахунок збільшення урожайності (з 407 ц до 457 ц з 1 га), у тому числі аграрними підприємствами вироблено 2784,4 тис. т (на 10,8 % більше), у середньому по 460 ц з 1 га (у 2014 році – 410 ц з 1 га).

Загальне виробництво соняшнику збільшилось порівняно з 2014 р. на 1,8 % (склало 552,7 тис. т) за рахунок збільшення площі збирання (на 3,3 %, або на 7,7 тис. га). Сільськогосподарськими підприємствами зібрано 461,5 тис. т соняшнику (на 1,4 % менше, ніж у 2014 р.) при середній урожайності 23,0 ц з 1 га, що на 0,6 ц з 1 га, або на 2,5 % менше, ніж у 2014 р.

У господарствах усіх категорій виробництво картоплі (950,8 тис. т) порівняно з 2014 р. зменшилося на 25,3 %, овочів (491,9 тис. т) – на 1,7 %, що зумовлено зменшенням урожайності цих культур відповідно на 22,0 % та на 0,3 %, площі збирання – на 4,2 % та на 1,3 %. Загальні обсяги виробництва плодово-ягідної продукції (91,4 тис. т) зменшилися порівняно з 2014 р. на 2,8 % за рахунок зменшення урожайності (на 2,5 %) та площі збирання (на 0,3 %).

У господарствах населення відбулось зменшення обсягів виробництва на 3,0 %, зокрема за рахунок зменшення вирощування свиней на 39,9 тис. гол. (22,4 %). За 2016 р. у господарствах усіх категорій вироблено м'яса (у забійній вазі) 58,2 тис. т, що на 16,4 % більше, ніж за 2014 р., молока – 777,8 тис. т (на 10,9 % більше), яєць – 671,8 млн. шт. (на 8,4 % більше), вовни – 30 т (на 7,1 % більше), меду – 2557 т (на 21,0 %

більше).

На ефективність вирощування сільськогосподарських культур у певній мірі впливає робота по підтримці родючості ґрунтів. Сільськогосподарськими підприємствами області під урожай 2016 р. було внесено 101,0 тис. т мінеральних добрив (у поживних речовинах), що на 8,5 % більше, ніж у 2014 р. Мінеральними добривами було удобрено 1038,6 тис. га посівної площі сільськогосподарських культур. На 1 га посівної площі в середньому по області внесено по 79 кг мінеральних добрив, що на 6 кг більше, ніж у 2015 р. Органічних добрив у 2016 р. було внесено 1196,7 тис. т, що на 5,9 % менше проти 2015 р. Органічні добрива внесено під посіви сільськогосподарських культур на площі 62,6 тис. га, що складає 4,9 % загальної посівної площі. У середньому на 1 га було внесено 0,9 т органіки, що на 0,1 т менше, ніж у 2015 р.

Як відомо, розораність земель в Україні є найвищою в Європі. Більше чверті ріллі Європи припадає на Україну, тоді як частка її території менше 6 %. В нашій області розорано 61 % території, більше, ніж в середньому по Україні (56 %). Подібне використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що склалося, негативно впливає на стійкість агроландшафту.

Підвищення ефективності використання земельних ресурсів передбачає такі заходи:

- підвищення врожайності всіх культур за рахунок використання ґрунтових організмів для створення структурних, високо родючих і одночасно стійких до ерозії ґрунтів;
- корінне поліпшення ґрунтів, у всіх зонах вирощування сільськогосподарських культур;
- збереження фонду продуктивних сільськогосподарських угідь і повне відновлення земель, ушкоджених при добуванні корисних копалин;
- компенсація втрат продуктивних угідь шляхом введення високопродуктивних сівозмін;
- проведення комплексу ґрунтозахисних заходів (організаційно-господарські, агротехнічні, гідротехнічні, агро меліоративні);
- звільнення сільськогосподарських угідь від залишків і відходів виробничої діяльності гірничодобувних підприємств;
- рекультивація земель;
- удосконалення механізму відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земель для несільськогосподарських потреб тощо;
- боротьба зі шкідниками сільськогосподарських рослин та їх хворобами.

Екологічно обґрунтована програма індустріалізації сільського господарства, що передбачає комплекс агротехнічних і екологічних заходів щодо охорони і раціонального використання земельних ресурсів, створення надійних сільськогосподарських машин і обладнання зі значними строками експлуатації, є важливою умовою інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Перехід на інтенсивні технології може забезпечити урожай кукурудзи – 50-60 ц з га, цукрового буряка – біля 400-500, картоплі – 250-300, овочів – 400-500 ц з гектара. Необхідно запобігати виносу родючого шару з полів разом з врожаєм при його збиранні. Так, середні корені цукрового буряка, які поступають на обробку, в загальній масі містять 15-16% ґрунту. Удосконалення технології збору врожаю, доочистка безпосередньо на полях, а також повернення з цукрових заводів землі є важливим напрямком раціонального землекористування.

Висновки

Діюча в більшості господарств оранка з оборотом пласту порушує капілярність ґрунтів, спричиняє пересихання життєвого шару, порушує фізико-хімічний склад ґрунтів і є причиною видування земель, появу чорних бур та інших негативних явищ. Екологічно обґрунтована програма хімізації сільського господарства сприяє підвищенню родючості ґрунтів, поліпшує кислі і засолені землі, зберігає кормову цінність трав, дозволяє ефективніше боротися з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур. Неправильне використання хімічних засобів захисту рослин, і перш за все пестицидів, може призвести до небажаних наслідків. Попадаючи в ґрунт, пестициди так чи інакше засвоюються рослинами, проникають у організми тварин і людей.

Список літератури

1. Андрійчук, В. Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 40–54.
2. Габор, В. С. Особливості та проблеми використання сільськогосподарського ресурсного потенціалу / В. С. Габор // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 232–235.
3. Гунченко, О. В. Ресурсний потенціал та умови його формування в сільськогосподарських підприємствах / О. В. Гунченко // Сталій розвиток економіки. – 2011. – №5. – С.75-80.
4. Кузьменко, О. Б. Ресурсоощадна діяльність аграрних підприємств в умовах інтенсифікації використання земельних ресурсів: теорія, методологія, практика: монографія / О. Б. Кузьменко. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – 357 с.
5. Мойса, М. Я. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання / М. Я. Мойса, І. О. Крюкова // Економіка АПК. – 2004. – № 2. – С. 38-43.
6. Підлісецький, Г. М. Економічні проблеми відтворення основних засобів у сільському господарстві / Г. М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 184-185.

References

1. Andriychuk, V. H. (2006). Kapitalizatsiya sil's'koho hospodarstva: identyfikatsiya i motyvvy zdiysnennya. *Ekonomika APK*, 1, 40-54.
2. Habor, V. S. (2011). Osoblyvosti ta problemy vykorystannya sil's'kohospodars'koho resursnoho potentsialu. *Innovatsiyna ekonomika*, 1, 232–235.
3. Hunchenko, O. V. (2011). Resursnyy potentsial ta umovy yoho formuvannya v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh. *Stalyy rozvytok ekonomiky*, 5, 75-80.
4. Kuz'menko, O. B. (2011). *Resursooshchadna diyal'nist' ahrarnykh pidpryyemstv v umovakh intensyfikatsiyi vykorystannya zemel'nykh resursiv: teoriya, metodolohiya, praktyka*. Mykolayiv : Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly.
5. Moysa, M. Ya. & Kryukova, I. O. (2004). Resursnyy potentsial ahrarnykh pidpryyemstv ta ekonomichnyy mekhanizm yoho ratsional'noho vykorystannya. *Ekonomika APK*, 2, 38-43.
6. Pidlisets'kyu, H. M. (2012). Ekonomichni problemy vidtvorennya osnovnykh zasobiv u sil's'komu hospodarstvi. *Ekonomika APK*, 1, 184-185.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2017 р.